

ATATÜRK'ÜN ÖĞRENİM HAYATI
ve
YETİŞTİĞİ DEVRİN MİLLÎ EĞİTİM SİSTEMİ*
FAİK REŞİT UNAT

Atatürk, Türk toplumunun 19 uncu yüzyılın ikinci yarısında yetişen ve 20 inci yüzyılda memleketin hayat ve kaderi üzerinde rolü olan aydınlar kuşağına mensup bir insandır. Yalnız onun devrine ve toplumuna etkisi, kendi neslinden olan asker ve sivil binlerce insanıkinden çok üstün olmuş, Türk milletinin bir yüzyıl boyunca yönelmeğe ve katılmaya çalıştığı Batı kültür ve medeniyet topluluğunun bir parçası olmak çabası, onun eşsiz kişiliğinin dehası ve iradesi ve yenilmez gücü sayesinde gerçekleşmiştir. Bu itibarla değil yalnız Türkiye'nin, eserleri ve fikirleriyle bütün insanlık haklarından yoksun yaşayan milletlerin de, önderliğini yapmış ve yapmakta olduğunu gördüğümüz bu büyük insanın, öğrenim hayatını incelerken, yetiştiği devrin eğitim kuruluş ve sistemi üzerinde yapılacak bir hatırlamanın, bir çok açıdan faydalı olacağı düşüncesi ile, o devrin eğitim sistemi hakkında kısa bir özetle konuya girmek uygun görülmüştür.

Atatürk'ün kişiliğinin oluşumunda, onun, şerefli mesleğinin üstün bir değeri olarak ordu saflarına karıştığı tarihe kadar geçirmiş olduğu okul, eğitim ve öğretim hayatının da etkileri bulunduğu şüphesizdir. Bu seçkin insanın sağlam bir bilgi ve üstün bir karakterle, gelecekteki büyük millet hizmetlerine hazırlanışında, sözü geçen ortamın ne durumda bulunduğu hatırlanmadıkça da, bu etkilerin ve onların Atatürk'te bıraktığı iz ve tepkilerin gereği gibi anlaşılması, kolay olmasa gerektir.

Bu sebeptendir ki, onun ilk okuldan başlayarak, bir Kurmay Yüzbaşı sıfatıyla Harb Akademisi sınıflarını tamamladığı güne¹ kadar

* Bu yazı Türk Tarih Kurumunca düzenlenen "Atatürk yıllık konferansları" serisinde ve 8 şubat 1963 de T. T. Kurumunda verilen konferansın metnidir. Aynı konferans Unesco Türkiye Milli Komisyonu tarafından tertiplenen "İzmir Kültür ve Sanat haftası"nda 15 Mayıs 1963 günü Karşıyaka Halk Eğitimi Merkezinde de tekrar okunmuştur.

¹ 11 ocak 1905

geçen dönem içinde, memleketimizde yaşayan eğitim sisteminin niteliği ve özelliği, bu sisteme hâkim bulunan etmenler, bu etmenleri besleyen düşünce ve amaçlar hakkında biraz panoramik de olsa, program mukayesesi ve tarihî oluşum seyri üzerinde durarak teferruata girmeden, bir tablo çizimiye ve böylece Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerimizden biri olan "Tevhid-i Tedrisat = Eğitim Birliği" nin nedenlerini de açıklamaya çalışılacaktır.

Bilindiği gibi Mustafa, 1881 yılında doğmuştur. Bu tarihte Osmanlı İmparatorluğu büyük bir savaştan yeni çıkmış, fakrın, geriliğin binbir derdiyle hasta ve düzeni bozuk memleketin kaderi, muhafazasına andığı Kanunu Esasiye hiyanet ederek müstebit idaresini, her gün biraz daha genişletip derinleştirmeye başlamış olan, vehim kumkuması bir Sultanın eline geçmiş bulunmaktadır.

1839 Tanzimat hareketiyle çapı daha çok genişleyip hızı artan Batıya yönelişin, hoş görürlükle karşıladığı *müesseseler ikiliği* eğitimde daha başka bir özellik göstermiş, memlekette genç nesillerin yetiştirilmesi görev ve sorumluluğu, dört hattâ beş çeşitli bir sistemin eline bırakılmıştır.

Memleketteki Batılı eğitim müesseseleri, kuruluş gelenek ve kronolojisine göre *askerî ve sivil* okullardı. Bunların yanı başında *Medrese* bütün teşkilâtı ve otoritesiyle devam ediyordu. Azınlıkların kendi cemaatleri tarafından idare olunan okullarıyla yabancıların dinî veya siyasî emellerle kurdukları okullar da, yarınki Osmanlıların büyük bir kısmını yetiştirmeye çalışıyorlardı.

Beş koldan yürüyen ve her biri kendi bünyesi içinde gelişip sistemleşen bu eğitim faaliyetinin müşterek bir gayesi, bağlı olduğu bir nizam, işleyiş ve gidişlerini toplumun gerçek ihtiyaçları yönünden denetlemek, düzenlemek ve belli bir amaca yönelmek konularında yetkili bir otorite, bir devlet organı da yoktu.

Vaka'y-ı Hayriye'den sonra her bakımdan Batı örneklerine göre bütün kuruluş ve kurallarını düzenlemeye çalışan ordunun, kurduğu okulların çalışmalarının programlanıp denetlenmesi, o zamanlarda kara ile ilgili millî savunma işlerinin yetkili ve baş sorumlusu olan ve Nazır sıfatıyla hükûmete de dahil bulunan Kara Kuvvetleri Komutanına, *Seraşker'e* bırakılmıştı. Sonraları kısmen muhtar bir Askerî Maarif Meclisi ile bir Mekâtib-i Askeriye Nezareti kurulmuş ve daha sonra da bu Nazır, şahsında birleştirilen Tophane Müşürlüğü sıfatıyla hükûmete dahil ve imtiyazlı bir duruma kavuşturulmuştur. İkinci Meşruteli-

yetin ilânına kadar Askerî Okullarımızın hayatında pek etkin bir rol oynadığı şüphesiz bulunan ve II. Abdülhamid'in birinci derecede güvendiği ve dayandığı kimselerden sayılması gereken bu zat'ın, Müşir Zeki Paşa'nın bütün cehdine rağmen askerî okul sistemindeki ilk kuruluş ruh ve düzenini bozmadığı da bir gerçektir.

Bu sistem, o dönemde ordu merkezlerinde, uzak garnizon subaylarıyla subay yetimlerini sinesinde toplayan ve Sınıf-ı Mahsus diye anılan dört yıllık bir ilk öğrenim safhasıyla başlıyor. Bunu hemen bütün vilâyet ve bazı önemli sancak merkezlerindeki ilk zamanlar dört yıl iken sonraları üç sınıfa indirilen Askerî Rüştiyeler kademesi takip ediyordu. Burayı bitirenler üç yıllık öğrenim süresi olan ve yatılı bulunan, Ordu merkezlerindeki askerî İdadilerde Lise öğrenimi yapmakta idiler. Devlet merkezindeki Askerî İdadiler arasında Tıbbiyen'in de ayrı bir İdadisi bulunduğu gibi Topçu ve İstihkâm subaylarını yetiştiren ve Mühendishane adını taşıyan üç yıl süreli ikinci bir Harb Okulunun da ayrı İdadî ve Rüşdî sınıfları vardı. Üç yıl süreli asıl Harbiyede piyade, süvari ve veteriner subaylarını yetiştiriyor, Askerî Tıbbiye de altı yıllık bir öğretimle ordunun doktor ve eczacı ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu. Bahriye Mektebi de bunlara paralel basamaklar halinde teşkilatlanmış ve eğitim hayatı yine Tophane Nazırının idaresine bırakılmıştı. Kurmaylar da Harbiye'de, üç yıl süren Erkân-ı Harbiye sınıflarında okuyarak yetişiyorlardı.

Askerî okullar sisteminin tarihi, on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarına çıkmakla beraber asıl ona sarsılmaz bir düzen veren yüksek himmetli adam, Mekteb-i Harbiye Nazırı sıfatıyla bu işlerin başında bulunduğu sırada çok çalışmış olan rahmetli Şıpka kahramanı Müşir Süleyman Paşa'dır. İdareciliği ve askerliği kadar ilmi hüviyetiyle de tarihimizin malı olmuş bulunan bu inkılâpçı, 1875' de kurduğu Rüştiyeler teşkilâtıyla sistemi tamamlamış, askerî okullara mahsus kitaplar yazdırıp basdırtmış, bir kaynaktan gelen askerî okul öğretmenlerinin isabetle seçilmelerini sağlayacak esaslar koymuş ve bu okul sistemini medresenin her türlü etkisinden uzak kalacak bir bünyeye kavuşturmuştu. Resim, jimnastik ve yabancı dil öğretimine verilen özel önem, yabancı öğretmenlerden faydalanma, yüksek sınıfların öğretim kadrosunu Avrupa memleketlerinde görgü ve meslekî bilgilerini geliştirmiş elemanlardan seçmek suretiyle gösterilen özen sayesinde ki, büyük müstebit baskısına rağmen bu okullar vazifelerini yapmakta devam etmişler ve ordumuza bir Mustafa Kemal'ler nesli

yetiştirmişlerdir. İstanbul Harbiyelilerinden saltanatın son yıllarında gördüğü bir hakaret üzerine Abdülhamit, ordu merkezlerinde beş Harb Okulu daha açmak suretiyle bu sistemin dimağı mesabesinde olan Mekteb-i Harbiye'yi parçalamak istemişse de, olumlu bir sonuç elde edememiştir. Çağdaş eğitim hayatımızın gelişmesindeki rolünü böylece belirtmeye çalıştığımız bu sistemin, 1884'de başlamış ve fakat sonradan bırakılmış, halk eğitimi bakımından önemli bir teşebbüsünü de kısaca hatırlamak yerinde olur.² Bugün dış yardımlarla da desteklenmek suretiyle, ordu birliklerimize katılan ve okul görmemiş olan delikanlılara okuyup yazma öğretmek ve temel bilgiler vermek için alınan tedbirlerin, o tarihte devamı baltalanmamış olsaydı, memlekette halk seviyesi ve okur yazar oranı her halde bugünkünden daha çok farklı olurdu.

Kırım Savaşından sonra memleketin millî eğitim işlerinin düzene konulması ve geliştirilmesi sorumluluğuyla cihazlanan Maarif Nezaretinin kuruluşuna³ ve Tanzimat devrinin bu alandaki işlerine ve bocalamalarına hiç dokunmadan, II. Abdülhamit devrinin *sivil maarif* diyebileceğimiz sistemi de, kısaca şöyle özetlenebilir. Önceleri her tarafta dört, sonra şehir ve kasabalarda üç, köylerde dört yıllık bir ilk öğretimin temel teşkil ettiği, üç yıllık Rüştiye (Orta), dört yıllık İdadi (Lise) den sonra, genel olarak 3-5 yıllık bir yüksek öğrenim safhası gelmektedir ki, bu da 1900'e kadar yalnız Mülkiye, Tıbbiye, Hukuk gibi meslek ihtisas okullarına münhasır kalmış ve tahta geçişinin yirmi beşinci yıldönümünde, sınıflarının öğrenci kadrosu 90 kişi ile sınırlanmış ve idaresi, binasına sığdırıldığı Mülkiye Mektebi Müdürüne bırakılmış İlahiyat, Edebiyat ve Fen şubelerinden müteşekkil bir *Darülfünun* açmak suretiyle, II. Abdülhamit, devrinin irfan müesseselerini sözde tamamlamıştır. Maarif Nezaretinin sultanı, yalnız bu sisteme giren ve sayıca askerî okullardan fazla, fakat öğretim kadrosu ve seviyesi bakımından çok yerde pek zayıf bulunan bu okullara münhasır bulunuyordu. Pek az yerde şekillenebilmiş fakat genel olarak Vakıflara bağlı kalmış Sibyan mektepleriyle, İmamların ve Hâfıza Hanımların sözde Kuran öğretme dershaneleri olan *mahalle mektepleri*, eski geleneklerine göre faaliyetlerine devam edip durmakta idiler.

² 1 Mart 1300 (13 Mart 1884) tarihli Efrad-ı Askeriye Mektepleri Nizamnamesi.

³ 17 Nisan 1857

Memlekette fikir ve vicdan hürriyetine karşı alınmış hükümet tedbirlerinin de, bir nevi yetkilisi ve sorumlusu durumuna düşmüş olan Maarif Nezareti, okul ve eğitim işlerinden çok, kitap sansür etmek, devrin ideolojisine aykırı bulduğu kitapları yurda sokmamak, toplatıp yaktırmak ve genç nesillerin mânen uyanmasına, millî ve medenî bir ruhla yetişmesine engel olacak tedbirleri almakla meşguldü. Meşihat da maarif hayatı ve müesseseleri üzerindeki müdahalesini git-tikçe genişletiyordu. Son yıllarda vazifelendirdiği Medrese ulcma-sından müfettişler, dinî inançlara aykırı tedris ve telkinlerin yapılp yapılmadığını anlamak üzere, Mülkiye'nin sınıflarına, İdadilerin fizik, kimya veya tabiat derslerine bile girip çıkmıya başlamışlardı. Tarih dersi ilk okullardan kaldırılmış, öteki okullarda da âdetâ dondurulmuştu.

Bunu rahmetli yazar Halit Ziya Uşaklıgil, devrin yüksek öğrenim kurumlarından ve hayatından bahsederken⁴:

“... En ziyade korkulan tarihi : fikrin asıl intibahına hizmet edecek, ibret sahasında bir aydınlık yaratabilecek olan bu tarih belâsı, idarenin huzurunu selbeden bir kâbustu. Ve her gün bir çılgın el avucunda tarihten koparılmış bir küme yaprakla koşarak ganimetini Yıldız'ın iştihası bir türlü doyurulamıyan ağzına götürürdü. Memleketin tarihinde isyan, ihtilâl, hal', suikast namına ne varsa, idare mesavisine, irtikâp ve irtişaya, bu idarenin ahvalini hatıra getirebilecek mahiyette ne bulunursa bunlar kaldırılır, hemen baştan başa bunlarla dolu olan, bunlar çıkınca, ortada mânasız, cansız bir kadîd şeklinde kalan Türk tarihi, yalnız padişahların satvet ve şevketine, harblerin ve fetihlerin daima hanedan-ı Âl-i Osman şerefine taallük eden menkibelerinden ibaret kalırdı. Hele tarih-i umumi, perdesinin ucu kaldırılmıyacak, yalnız bir deliğinden karanlıkta temaşa edilebilecek bir sahneydi, ve onda cemiyetleri sarsmış, milletleri uyandırmış, dünyayı meskenet ve esaret hayatından çıkararak hürriyet ve necat mihveri üzerinde çevirmek için vücade gelmiş ne inkılâplar varsa, onlar o yarı merî sahnenin arkasına, muzlim köşelere tıklımişti. Meselâ, cihanı ser-ta-ser değiştirecek yeni esaslar, başka görüşler getiren Fransa Büyük İhtilâli, değil mektep kitaplarında, Türkün hiçbir yazısında henüz vücade gelmiş bir hâdise değildi.” diye anlatarak, pek güzel

⁴ *Kırk Yıl*, C. IV, s. 171, İstanbul 1936.

tasvir etmektedir ki, askerî okulların o dönemlerdeki tarih kitapları ve öğretimi ile karşılaştırılınca, iki ayrı yoldan yetişen nesillerin niçin farklı eğitim ve zihniyet sahibi oldukları pek kolay belirir ve Mustafa Kemal'in tarihe gösterdiği ilgi ve öğretimine verdiği önemin nedenleri anlaşılır. Bununla beraber bütün bu tedbirlere ve baskılara rağmen, memleketsever ve ilerici bir öğretmen nesli, bulunduğu her fırsattan faydalanarak öğrencilerinin yetişmesinde, fikren aydınlanmasında ve sivil okullardan da memleket dâva ve ihtiyaçlarını kavramış, sayısı az da olsa, ileri bir neslin yetişmesinde başarı göstermişlerdir. Bilhassa Mülkiye'nin, Mülkiye Tıbbiye'sinin hocalarını ve istibdadın telkin vasıtası olmamış bütün eski meslekdaşlarımızı bu vesile ile rahmetle ve hürmetle tebci etmek bir vazifedir.

Biraz da *medrese sistemi* diye adlandırdığımız, eski öğretim kurumlarının, o dönemdeki hayatı üzerinde durmaya çalışalım: Tanzimattan önce memlekette ilim ve öğretim hayatının, merkeziyetçi bir anlayışla değil, fakat genel olarak nâzım ve âmiri olan, bilhassa devrin Üniversiteleri sayılan Fatih ve Süleymaniye külliyelerinin de başı olup, bu görevini II. Bayezid devrinden beri "Ders Vekili" unvanını taşıyan bir yüksek din memuru vasıtasıyla yürüten Şeyhülislâmın, gerek dinî öğretim müesseseleri, gerek sivil müesseselerin dinî öğretim ve hayatı üzerindeki büyük otoritesi devam edip durmakta idi. Sadrazamdan sonra gelen, evvelce değilken Tanzimattan sonra kabineye de dahil edilerek hemen hemen ikinci bir hükümet başkanı sayılacak kadar önem kazandırılan bu makam sahibi, elindeki fetva silâhiyle millî hayatta oynayageldiği köstekleyici etki ile de, II. Abdülhamid'in vehmini istismar etmek sanatında her gün biraz daha ileri gitmek yolunu bulmuştu. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli köşelerinden ilim tahsili için devlet merkezindeki veya büyük şehirlerdeki medreselere koşan gençler, buralardaki hücrelerde ve camilerde feyzalmak için çevresinde toplandıkları müderrislerin, hiç bilmedikleri bir dilde yazılmış kitaplar üzerinden yaptıkları tefsiri tercümelemler şeklindeki takrirlerle, belli kitapların sıra ile takibi ve ezberlenmesi şeklinde, sözde İslâm diniyat ve hukuku tahsil etmekte ve yıllarca süren bir devamdan sonra da, en son derslerine devam ettikleri bilginden geleneksel bir törenle "İcazename" denilen bir diploma alarak, iktidar ve seviyelerine, hattâ bazen ailevî nisbet ve büyük din adamlarına akrabalık derecelerine göre, mahalle imamlığından Şer'î Mahkeme Kadılığına, sibyan

mektebi hocalığından Medrese Müderrisliğine kadar bir vazife ve bunun dışında da Dersiâm unvanı altında ayrıca hayat boyunca devam eden ikinci bir aylık sağlamakta idiler..

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde medrese öğreniminin kaç yıl sürdüğü veya sürmesi lâzım geldiği hakkında kesin bir şey söylene-
mez. Bu talebe-i ulûm denilen softanın, kabiliyet ve zekâsına bağlıdır. Fakat bu zekâyı kısmen kötüye kullandıracak bir sistemi de bizzat istibdat idaresi ortaya çıkararak, devlet merkezinde daima emrinde bulundurabileceği, halk üzerinde mânen tesirli ve icabında eli sopalı mutaassıp bir gençlik kuvvetine sahip olabilmek için, bunları İstanbul şehrinde doğan Osmanlı tebaası için yaptığı gibi, askerlikten muaf tutarak bu müesseseleri bir fodlahârlar tenbelhanesi haline getirmişti. Bu müesseselerin dersleri arasında hiç bir müspet ilim konusuna, millî ve medenî hayatın gerektirdiği derslere yer veril-
memiş olduğunu da bilhassa belirtmek lâzımdır.

Her yeni ve ileri müesseseye düşman bir gözle bakan, ekserisi doğru dürüst bir gazete hâvadisini bile okumaktan âciz bulunan bu binlerce genç, başlarındaki beyaz sarığın kendilerine halk arasında sağladığı prestije dayanarak, bir yeniçeri ocağı halinde İstanbul'un her köşesini doldurmakta idi. Bunlar arasından bir taraftan devrin Darülmualiminin gibi, Mekteb-i Hukuk gibi sivil irfan müesseselerine devam ederek bu okulların diplomalarını da alanlar görülmekte ise de, bunlardan ancak pek azının zihniyet bakımından kendilerini medresenin etkisinden kurtarabildikleri bir gerçektir. Medrese sistemi, sadece Darülmualimlere öğrenci vermek yolu ile değil, fakat basit bir okur yazarlık imtihaniyle Maarif Nezaretine bağlı sivil Rüştiyelere de öğretmen veren ve bütün sivil okullardaki din dersleriyle, Arapça ve Farsça derslerini de inhisarı altında bulunduran bir öğretmen kaynağı olmak niteliğine de sahip bulunmakta idi. Medreselerin ve camilerin maddî idaresiyle görevli Vakıflar teşkilâtı Meşihatın bir tâbii olduğu gibi, sözde Maarif Mezaratinin nezaret ve idaresine bırakılmış bulunan Sibyan Mektepleri de, malî kaynakları ve öğretmenlerini genel olarak imamların teşkil etmesi sebepleriyle de medrese sistemine tamamen bağlı ve onun her bakımdan etkisi altında idiler. Yüksek öğrenim görmüş kimseler tarafından yapılması gerekli bir kısım memleket hizmetlerine de eleman hazırlayan ve icazetnamelileri devrin, aydınları arasında sayılan bu sistemin, memleket için ne kadar yararlı ve yeterli olabileceği

düşünülmek gerekir. Ancak bu atmosfer içinde yetişmiş ve bilhassa şahsî gayretleriyle bilgilerini genişleterek, hattâ Batı dilleri dahi öğrenerek memleketin fikir ve ilim hayatında olumlu izler bırakmış bulunan sayısı mahdut medreseliyi de saygı ile hatırlamak bir borçtur.

Medrese sistemi hakkındaki sözleri bitirmeden önce, bu sistemin memleket irfan hayatında her gün biraz daha derinleştirdiği uçurumla, kendisinin yavanlığı hakkında açık fikir vermek bakımından, şu iki belgenin taşıdığı çok derin anlamlar üzerinde durmakta da, fayda görülmüştür.

29 Ocak 1887' de II. Abdülhamid'in okul programlarının Şeyhülislâmın Başkanlığında bir heyet tarafından gözden geçirilmesi ve din öğretiminin takviyesi hakkında Babîâli'ye tebliğ edilen şu iradesi⁵, ne kadar sakîm bir zihniyetin o devir eğitimine hâkim olduğunu ve durumun fecaatini pek açık göstermektedir.

“Mekteb-i Mülkiye ile sair mekâtib-i İslâmiyeden neşet eden şakirdanın akaidinde asâr-ı zaaf görülmekte olup, milel-i gayr-ı müslime mekteplerinde ise bu nokta her şeye tercihan pîş-i nazar-ı ehemmiyette tutularak, programları ona göre tanzim edilmesiyle şakirdanın akaidce mükemmeliyetlerine gayret edilmekte ve asârı dahi görülmekte olduğu halde, bizde bu halin aksi görülmesi nezd-i âlide mucib-i teessür olunmasına ve şu hale nazaran İslâm şakirdanının bu yoldaki mübalâtsizliği Mekâtib-i İslâmiye programlarının yolsuzluğundan neşet etmekte olduğu kaviyyen melhuz bulunmasına mebni, zat-ı sami-i meşihatpenahinin taht-ı riyasetinde olarak iktiza eden eşhastan mürekkep olmak ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Müdür Muavini Recai Efendi dahi bulunmak üzere bir komisyon-ı mahsus teşkiliyle Mekteb-i Mülkiye ve Mekâtib-i İslâmiyede tedris olunmakta bulunan ders programlarının şakirdanın akaid-i diniyelerine hizmet edecek yolda tanzim ve tashihiyle keyfiyetin. . . .”

İkinci belgeye gelince,⁶ bu Meşrutiyetin ilânından sonra askerlik muafiyetinin kalkması üzerine İstanbul Medreselerindeki talebenin, tahsillerinin sonuna kadar tecil hakkından faydalanmaları için, hükûmetce tâbî tutulmak istendikleri imtihanın konuları üstünde Harbiye Nezareti ile Şeyhülislâm Kapısı arasında yapılmış bir program

⁵ *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* - Ali Çetinkaya Mücellitoğlu, c. I, s. 52, Ankara 1954

⁶ *Beyan-ül Hak*, Sayı : 9, s. 198. 17 Teşrinî Sani 1324 (1908), İstanbul.

pazarlığına aittir ki, medrese sistemine göre, yüksek öğrenim diploması almıya namzet gençlerin arapça okunan medrese dersleri dışındaki genel bilgi seviyesini açıklama bakımından çok ibret çekicidir.

	<u>Harbiye Nezareti'nce istenen</u>	<u>Meşihat'çe istenen</u>
<i>Birinci sene</i> [1304 ve 5 (1888 ve 1889) doğumlular]	Kıraati Türkiye, Tâdat ve terkim, Sülüs ve nesih, Rik'a ve tâlik,	Üç satır yazı, kolayca bir ibare üzerine kiraati- Türkiye, tadat ve terkim.
<i>İkinci sene</i> [1303 (1887) doğumlular]	Kıraati Türkiye ve meâl, A'mali Erbaa Rik'a ve tâlik.	Üç satır yazı, kolayca bir ibare üzerine kiraati- Türkiye, tadat ve terkim
<i>Üçüncü sene</i> [1302 (1886) doğumlular]	Muhtasar kavaid-i Os- maniye, Â'mal-i Erbaa, Tarih-i Enbiya.	Türkçe sade bir mektup tahriri, Â'mal-i Erbaadan cem ve tarh,
<i>Dördüncü sene</i> [1301 (1885) doğumlular]	Rik'a ve tâlik, Kavaid-i Osmaniye ve kitabet, Kesr-i âdi, Tarih-i İslâm.	Türkçe ve basit derecede bir mektup ile ilmühaber ve senedat-ı âdiye gibi muharrerat-ı resmîye, A'mal-i Erbaadan zarf ve taksim.
<i>Beşinci sene</i> [1300 (1884) doğumlular]	Rik'a ve tâlik, Kitabet, Kesr-i âşari, Muhtasar ilm-i ahvalülârz ⁷ , Tarih-i Umumi, (Arapça kitabet)	İnşa ve kitabet ve A'mal-i Erbaa üzerine mesail
<i>Altıncı sene</i> [1299 (1883) doğumlular]	Rik'a ve tâlik, Mükemmel kitabet ve inşa, nisbet ve tenasüp, Muhtasar ilm-i ahvalülârz, Tarih-i Osmanî, (Arapça kitabet ve inşa, muhtasar kavaid-i farisiye).	İnşa ve kitabet ve A'mal-i Erbaa üzerine mesail

⁷ Coğrafya dersinin adının bu şekilde sokulması da, bu müesseselere hâkim olan zihniyetin bir tanığı sayılmak gerekir.

Meşrutiyetin, ilânını takip eden günlerde medreseli ulema tarafından yayımlanan haftalık bir dergiden alınan şu iki manzumenin bu beyitleri de, Mustafa Kemal kuşağından olan iki medreselinin duygu ve anlayışlarını ortaya koyma ve komplekslerini açıklama yönünden önem taşımaktadır⁸:

Ebul Fazl Sayit Mehmet Nesip Efendi adındaki zat diyor ki :

*Öyle biz sâde müderris değiliz nihririz
Ak sakallı hocayız ilm-ü hünerde pîriz.
Akl-ü nakli biliriz muktedir-i takririz.
Yapmışız Hazret-i Kuran'a mufassal tefsir.*

Aşağıdaki mısralar da, Medrese rejiminin sıkısından ve bozulduğundan şikâyetçi olduğu halde, ruhuna sinmiş bir gericilikle devrimler sırasında şapkaya karşı koyan hareketin tevşvikcilerinden olduğu için, 1925 de İstiklâl Mahkemesi kararıyle idam edilen Fatih Dersiâmlarından Âtîf Efendi'nindir.

Tahsil âleminde :

*Verildi destime ilk emsile, bina, maksut
Henüz bende şu Türki kavaidi mefkud
Görünce Tuhfeyi, sandım cihanı öğrendim
Bu iğtirar ile izhar, imtihan derken
Kıyasıma göre oldum du vakıf-ı her fen
Niçin bu hal ile kaldım, kabahatim ne idi?
Okunmamaklığa var mıydı bir sebep acaba?
Çalışmıyor mı idim ben okuttularda bana?
Hayır, okutmadıldardı, okutmak olmazdı
Terakkiyatımızı isteyen de pek azdı
Kimin ne haddine ibraz edip de bir gayret
O tarz-ı sabıkı tadile eylesin himmet
O dem revac-ı ulûm-u fûnun heman yoktu
Nedense arz-ı sadakat merakı pek çoktu
Vesileler aranırdı ulûmu imhaya
Hafiyeler can atardı makam-ı valâya*

Azınlık ve yabancı okulların eğitim sistemleri konusunda fazla durmadan memleket çocuklarından mühim bir kısmını yetiştiren bu okulların üzerinde, devletin hiçbir nüfuz ve tesirinin bulunmadığına,

⁸ *Beyan-ül Hak*, Sayı : 1, s. 14, 22 Eylül 1324 (1908), İstanbul.

bunların tamamen kendi millî, dinî veya siyasî gayelerine göre genç Türk vatandaşını, mensup olduğu siyasî toplumun gereklerine göre değil, tamamen ayırıcı ve hâkim unsura düşman duygularla yetiştirip beslediklerine ve istiklâl veya iltihak için hazırladıklarına ve yaşadıkları vatanın kutsal değerlerine saygıdan yoksun nesiller hazırlamakla meşgul olduklarına şahid olunmaktadır. Maarif Nezaretinde kurulmuş ve başına çok defa Hıristiyan yüksek memurlar geçirilmiş olan bir "Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebiye Müfettişliği" teşkilâtı, şeklen bu okullara ait işlerle görevli bir hükûmet organı idi. Bununla beraber daha çok Türk özel okullarının işleriyle meşgul olur, azınlık ve yabancı okullara da, onlardan davet vaki oldukça bazı törenlerde bulunmak üzere müfettişlerini gönderirdi. Program ve kitaplar üzerinde devletin hiçbir müdahale hakkı kurulmamış ve bu okullarda Türkçe İkinci Meşrutiyete kadar çok defa yine Türk olmiyan öğretmenler tarafından "Lisan-ı Osmanî" adı altında gösterilen, ihtiyarî bir ders niteliğinden ileri gidememiştir.

* * *

Atatürk'ün yetiştiği devrin eğitim sistemini böylece ana çizgileri ve karakteristik özellikleriyle kısaca hatırladıktan sonra, onun şahsî öğrenim ve yetişme safhaları daha kolay gözden geçirilebilecektir.

Atatürk'ün öğrencilik hayatında da, bu eşsiz büyük insanın Türk gençliği için imtisal örneği olacak pek çok enteresan hususlar vardır. O'nun hayatının bu döneminden elde kalmış veya sonradan bulunabilmiş izleri, bir araya getirerek Mustafa Kemal'in okul çağında yetişirken de nasıl seçkin bir memleket çocuğu ve örnek bir talebe olduğunu anlamak mümkün olmaktadır.

Atatürk'ün öğrenim hayatının da, devrinin her çocuğu gibi mahalle mektebinde ve ilâhilerle yapılan bir "bed'i elifba - elifbeye başlama" töreniyle başladığını, kendisinin çocukluk hayatı hakkında anlattıklarından öğrenmiş bulunuyoruz. Bu okul Koca Kasım Paşa mahallesindeki evlerine pek yakındı ve Hâfız Mehmet Efendi adında bir hocası vardı. Bu okula verilmiş, rahmetli babasının, annesinin hatırını kırmamak için katlandığı bir zaruretti. Aralarındaki anlaşmaya göre bir kaç gün sonra Mustafa buradan alınmış ve Selânik'in şöhretli hocası ve mürebbisi Şemsi Efendi'nin⁹ yeni metodla elifba öğretimi

⁹ Biyografisi için bakılabilir : *Atatürk'ün ilk Öğretmeni Şemsi Efendi ve Okulu - Faik Reşit Unat, Eğitim, Sayı : 3, s. 38-42 (Mart 1963, Ankara); Bizim Selânik'te bir Gezinti - Ali Canip Yöntem, Yahın Tarihimiz, c. 1, s. 328, İstanbul 1962.*

yaptığı özel okula yazdırılmış ve esas öğrenimine burada başlamıştır. Elimizde bu döneme ait herhangi bir belge bulunmadığı için küçük Mustafa'nın ilk okula başlayış tarihini ve yaşını kesin olarak bilmiyoruz. Herhalde altı yaşını bitirmiş olması gerekir. Mustafa okuyup yazmayı burada öğrenmiş, babasının ölümüne kadar, sonradan birleştiği "Feyziye" okulu ile sekiz sınıflı bir hale gelen ve Rüштиye kısmını da ihtiva eden bu okulun sınıflarını muntazaman takip etmiştir. Ele geçen resmî bir belgeye¹⁰ göre Mustafa'nın babasının, 28 Kasım 1893'de öldüğü anlaşılmış bulunuyor. Buna dayanılınca Mustafa'nın bu sırada on iki yaşında olması ve Rüштиye sınıflarına kadar yükselmiş bulunması gerekmektedir.

Ali Rıza Efendi'nin ölümünden sonra, Zübeyde Hanım'ın çocuklarını alarak kardeşinin Langaza'daki çiftliğine gidişi, Mustafa'nın öğrenim hayatına bir ara vermiştir. Onu burada civardaki Rum okuluna yollamayı düşünmüşler, istememiş; çiftliğin yazıcısı Karabet'in derslerinden de memnun kalmamıştır. Öğrenmek ve yetişmek imkânlarından mahrumiyetin verdiği huzursuzlukla bunaldığı görülen bu istidatlı çocuğu, annesi nihayet okula devam etmek üzere Selânik'e bir akrabasının yanına yollamak zorunluğunu duymuştur.

Selânik'e dönüşü ve evlerine çok yakın bir yerde olan Mülkiye Rüştîyesine girip bir müddet buraya devam edişi hakkında da kendisinin ve mahalle komşusu ve o bu okulda sınıfdaşı Mehmet Somer Bey¹¹'in naklettiklerinden başka bir şey bilmemekteyiz. Yalnız şu kadar ki, babası 1893 Kasımında öldüğüne göre o kışı ve onu takip eden baharı Langaza'da geçirmiş olduğuna ve o vakitki usule göre okullar Hicrî seneye göre Recep ayında imtihanlar yapılamak ve Şevval başlarında derslere başlanmak suretiyle öğretim yaptıklarından, Hicrî 1311 senesinin Şevval'i, 1894 senesinin Nisan ayına rastladığına bakılarak, Langaza'da altı aydan fazla kalmadığı anlaşılmaktadır.

Mülkiye Rüştîyesinde Müdür Muavinliği de yapan ve Kaymak Hâfız diye anılan Hüseyin Efendi'nin, bir sınıf disiplinsizliğine sebep olduğu ve haksızlığa baş eğmediği için Mustafa'yı dövmesi, velev hocasından bile olsa tokat yemeyi insanlık haysiyet ve vekarına yedire-

¹⁰ Kız kardeşi Makbule Hanıma ilk kocasından ayrıldıktan sonra babasından aylık bağlanmasına ait dosyada Ali Rıza Efendi'nin Çayağzı Rüşumat Memuru iken bu tarihte ölmüş olduğu gösterilmektedir.

¹¹ T. B. M. Meclisinin dördüncü ve beşinci dönemlerinde Kütahya Milletvekili.

meyen Mustafa'nın, büyük annesi tarafından çok geçmeden bu okuldan çıkarılmasına sebep olmuştur. Haksızlığa ve değersizliğe daima isyan eden Mustafa Kemal'in, gerçek hocalarına olan saygı ve bağlılığını gösteren örnekler ise onun hayatında pek çok görülmektedir.

Mustafa asker olmak istiyordu. Mahallesindeki komşuları arasında da bir çok subaylar vardı. Sabah akşam kışlalara vazifeye gidip gelen yüzlerce subayın geçtiği cadde, evlerinin penceresinden görülecek kadar yakınlarında idi. Bunun için de Askerî Okula girmesi ve o sistem içinde yetişmesi gerekiyordu. Annesi ise her nedense onun asker olmasını istemiyordu. O bu işi, bir oldu bitti ile halletti ve habersizce giderek imtihanla Selânik Askerî Rüştiyesine yazıldı. Geçirdiği imtihanda sağladığı başarıya bakarak onu, o tarihte öğrenim süresi dört yıl bulunan bu okulun üçüncü sınıfına almışlardı. Bunun da tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Herhalde dördüncü sınıfa 1895 Ocak ayında geçtiğine göre, dersler kesilmeden en az beş altı ay önce bu okula girdiği düşünülürse, bunun 1894 Temmuz-Ağustos aylarında olması gerekmektedir.

Mustafa'nın bu okulu Mithat Paşa caddesinde, yeni ve oldukça güzel bir binaya sahip bulunan, muntazam ve disiplinli bir müessese idi. Dersleri ihtisas esasına göre okutan ve çoğunluğunu subaylar teşkil eden bir öğretim ve idare kadrosuna sahipti. İlk gençlik çağındaki iki yüz küsür üniformalı subay adayı, tam bir disiplin içinde orta öğrenimle birlikte ilk askerlik eğitimlerini de burada görmekte idiler. Mustafa pek çabuk hocalarının ve okul idarecilerinin dikkatini çeken seçkin bir öğrenci olarak kendisini çevresine tanıtmıştı. Okulun matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Bey'in¹² genç öğrencisindeki büyük istidat ve olgunluğu teşhis ederek ona taktığı yeni adla tarihin malı olan "Mustafa Kemal", bu okuldan sınıfının kırk mevcudu arasında dördüncü olarak 1896 Ocak ayında ve onbeş yaşında mezun olmuştur. Bitirme imtihanında yalnız İslâm tarihinden 45 üzerinden iki numara noksan almak suretiyle bütün derslerden tam numara aldığını gösteren resmî kayıtlar, Harb Okulumuzun arşivinde bulunmaktadır. Selânik Askerî Rüştiyesinde Mustafa Kemal'e özel ilgi gösteren ve onu takdir eden öğretmenlerden biri de Fransızca öğretmeni Yüzbaşı

¹² Harb Okulunun 1297 (1882) yılı mezunlarından Üsküplü Mustafa Sabri Bey.

Nakiyüddin Bey'dir¹³. Atatürk'ün sonradan birlikte Selânik'te Vatan ve Hürriyet Cemiyeti şubesini kurdukları ve Meşrutiyetin ilâmı için Abdülhamit idaresine karşı Selânik'te İttihat ve Terakki gizli teşkilâtında beraber çalıştıkları bu ihtiyar hocasını da nasıl unutmadığını kendisine gösterdiği ilgi ve yakınlıktan anlamaktayız.

Mustafa Kemal'in öğrenim hayatının bu döneminde sadece okul çalışmalarıyla yetinmediği, bilgisini genişletmek, kültür seviyesini yükseltmek için o günün şartları içinde, çevresinde çıkan yayımları takip ettiği, yarışmalara katıldığı da görülmektedir. O tarihlerde Selânik'te ileri fikirli bir kaç öğretmen ve yazar "*Çocuklara Rehber*" adı altında haftalık bir dergi çıkarmaktadırlar¹⁴. Arı Türkçe dâvasının öncülerinden olan bu derginin bir çok sayılarında fen ve matematik konularında yapılan yarışmaları başaranların başında Askerî Rüştiye son sınıf öğrencilerinden Mustafa Kemal isminin görülmesi, onun geniş kültürünün ve sonsuz okumak ve öğrenmek aşkının, daha çocuk sayılabileceği yaşlarda dahi var olduğunu bize anlatan bir tanıktır. Türk dilini öz benliğine kavuşturmak ilhamını ilk defa bu dergideki yazılardan almış olduğu da düşünülebilir.

Mustafa Kemal Rüştiyeden sonra Lise öğrenimini yapmak üzere bağlı olduğu bölgenin Askerî İdadisine, Manastır'a gitmiş ve burada yatılı ve daha üstün dereceli bir okulun hayat ve öğretim şartlarına intibak etmiştir. Sınıf arkadaşlarını yalnız Selânik'tekiler değil, Üsküp'ten, İpek'ten, İşkodra'dan, Yanya'dan ve Manastır'dan Askerî Rüştiyeleri bitirerek gelen öğrenciler teşkil etmektedir ki, böylece çeşitli mizaç, karakter ve seviyede genç insanla tanışmak, anlaşmak ve sevişmek ve onlara kendini kabul ettirmek hususunda Mustafa Kemal'in üstün vasıflarının burada da büyük bir rol oynadığı şüphesizdir. Mustafa Kemal'in İdadî sınıf arkadaşları arasında bulunan şair ve hatip Ömer Naci'nin, onun edebiyata merakını nasıl körüklediğini ve kitabet hocaları Alay Emîni Mehmet Âsım Efendi'nin de, bu iş senin asker olmana mâni olur diye, bu meyli nasıl kösteklediğini Mustafa Kemal'in bu devre ait hâtıratından öğrenmekteyiz.

Mustafa Kemal'in okulda öğretilenle yetinmiyerek daha iyi bir Fransızcaya sahip olabilmek için, yaz tatillerinde Selânik'e annesinin

¹³ Cumhuriyet yıllarında üçüncü devrede Elâzığ ve dördüncü, beşinci devrelerde Muş'dan Milletvekili seçilen Nakiyüddin Yücekök (1866-1945).

¹⁴ *Mustafa Kemal Selânik Rüşdi-i Askerî mektebi son sınıf talebesi iken*-Ali Ulvi Elöve, *Uludağ*, Sayı 18. Ekim 1932 Bursa.

yanına geldiği zamanlar, Tophane'deki, hâlâ faaliyetine devam etmekte olan ve 1888'de kurulmuş bulunan, "Collège des Frères de la Salle"nin özel kurlarına devam ederek Fransızcasını takviyeye çalıştığını da yine kendisi bize nakletmektedir. 1959 sonbaharında okulun eski kayıtları arasında, belki kendisine ait bir iz bulunur ümidiyle, ziyaret ettiğim bu okulun ikinci müdürü Frère George, işgaller sırasında eski kayıtların kâmilten yok olduğunu, fakat 1941'de 92 yaşında ölen ve Mustafa Kemal'e bizzat hocalık yapmış bulunan Frère Rodriguez'in, Mustafa Kemal'i çok iyi hatırladığından ve subay olduktan sonra da zaman zaman kendisinden ders almaya geldiğinden; gayet ciddî, zeki ve çalışkan ve elinde daima kitap bulunan bir genç olarak hâfızasında iz bıraktığından sitayişle bahsettiğini ve vakitsiz ölümünden çok üzüldüğünü söylemiştir.

Mustafa Kemal'in Manastır İdadisindeki hocalarından ve ondaki tarihe merak ve sevgiyi beslemekte rolü bulunduğu da bizzat Atatürk tarafından ifade edilmiş bulunan Topçu Kolağası Mehmet Tevfik Beyi¹⁵ de bu vesile ile saygı ile anmak bir borçtur. Süleyman Hüsnü Paşa'nın tarih anlayışına göre yetişen bu zat, devrinin dar Osmanlı tarihçiliği görüşünden uzak ve Türk tarihini bütün genişliği ve eskiliğiyle kavramış ve öğrencilerine dersini sevdirecek esaslı bir tarih kültürü vermiş öğretmenlerimizden biridir. Atatürk bu değerli hocasına da beslediği şükran ve minneti göstermiş, onu da henüz dershaneden ayırlamamış olduğu hayatının son yıllarında, Milletvekili adayı göstererek, Büyük Millet Meclisinde de yer almasını sağlamıştır¹⁶. Mustafa Kemal'in Manastır İdadisi öğrenciliği dönemi 1897 Türk-Yunan savaşının cereyan ettiği, millî hisler geçici bir zaferle kamçilandıktan sonra, İkinci Abdülhamid'in büyük devletler önünde baş eğerek kazanılan galibiyeti mağlubiyete çevirdiği günleri de içine alır ki, yaşanmış bu tarihî ibret dersinin yetişme çağındaki bu genç üzerinde ne derin izler bırakmış olduğundan da bir an şüphe edilemez.

Manastır Askerî İdadisinde Mustafa Kemal'in ilk seneye ait öğrencilik hayatı hakkında, resmî bir belgeye sahip değiliz. Fakat 1897 Aralık ayında ikinci sınıftan üçüncüye geçerken yalnız kitabetle Fransızcadan 45 üzerinden birer notunun kırık bulunduğunu ve 52 mevcut arasında üçüncü olarak sınıf geçtiğini, 1898 Kasım ayında da

¹⁵ T. B. M. Meclisinin beşinci döneminde Diyarbakır milletvekili seçilen Türk Tarih Kurumu üyelerinden Tevfik Bilge (1865-1945)

okulu her dersten tam numara almak suretiyle ve 54 mevcutta ikinci olarak bitirip İdadi diploması aldığını gösteren kayıtlar Harb Okuluzun arşivinde bulunmaktadır.¹⁶ Böylece o, 18 yaşına henüz basmış bulunduğu bir çağda İstanbul'a, devlet merkezine gelmiş ve Pangaltıdaki Tarihî Okula, Mekteb-i Harbiye'ye 1283 apolet numarasıyla 13 Mart 1899' da yazılmıştır.

Mustafa Kemal'in Harbiye hayatı, üç sene sürer. Bu devreden bize kalmış olan en değerli hâtıra, onun okula kaydolunduğu gün kayıt defterine işlenen çiçek künyesidir ve bu şahsî hukuku yönünden elde mevcut belgelerin en eskisidir. Sözü geçen ve 1315 duhullülere mahsus künye defterinin "Manastır İdadisinden vürut eden şakirdan" başlığı altındaki kısımda :

*Selânik'te Koca Kasım Paşa Mahalleli Gümrük Memurlarından
müteveffa Ali Rıza Efendinin mahdumu
uzun boylu beyaz benizli
Mustafa Kemal Efendi Selânik*

96

şeklinde yazılı olan bu kayıтта, onun Harb okuluna giriş tarihi 1 Mart 1315 (13 Mart 1900), çıkışı 28 Kânunu Sani 1317 (10 Şubat 1902) olarak görölmektedir. Harb Okulunun ilk sınıfında geçirdiği seneye ait kayıtlar maalesef kaybolduğundan bu seneki durumu hakkında bir şey bilmiyoruz. Yalnız kendisi hâtıratında İstanbul'da geçirdiği bu ilk seneyi "Birinci sınıfta saf gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım" samimî itirafıyla değerlendirmektedir ki, onun gençliğin en buhranlı bir devrinde bile nefsine hâkimiyetini gösteren bu davranışı hayranlıkla dikkati çekmektedir. Fakat ikinci sınıfta Mustafa Kemal'in kendi kısmında dördüncü ve 460 mevcutlu sınıfı içinde de yirminci olarak sınıf geçtiğini ve notlarının genel olarak tam olduğunu görüyoruz. Son seneyi de mevcudu 459' a inen sınıfının sekizincisi olarak bitirmiş ve (piyade - 1474) sicil numarasıyla ve Teđmen rütbesiyle sekiz sene önce Selânik'te içini yakan bir ateş sevgiyle ulaşmak istediği gayeye varmış, Türk

¹⁶ Her dersten almış olduğu notlar hakkında daha geniş bilgi için şu yazıya bakılabilir. *Atatürk'ün Öğrencilik hayatına ait bazı notlar*-Faik Reşit Unat, *Devrim Gençliği*, Sayı: 17, s. 10-11, Kasım 1953, Ankara

Ordusunun şerefli bir subayı olmuştur. Henüz yirmi bir yaşındadır. Ve üç seneden beri yalnız izin günlerinde taşıdığı kılıcı, artık mesleğinin en yüksek ve şerefli rütbesine, Mareşalliğe yükselineceye kadar taşıyacaktır.

Memleketin hemen her köşesinden toplanmış aydın bir gençliği, derin bir vatan sevgisi ve meslek aşkıyle tek bir bayrak altında memleketin varlığını korumaya hazırlayan bu Ocak, o dönemde II. Abdülhamid'in en çok çekindiği, ürktüğü müesseselerin başında gelmektedir. Sarayın bu şüphe ve vehmi de pek yerindedir. Çünkü Mustafa Kemal ve arkadaşları memleketin içinde bulunduğu kötü durumu, bozuk ve keyfi idareyi bütün iğrençliğiyle görüp bilmekte ve onu devirmek için, 1876' da olduğu gibi sadece kendilerine "Haydi çocuklar!" diyebilecek bir Süleyman Paşa beklemektedirler. Namık Kemal'in, Abdülhak Hâmid'in gizli gizli elden ele dolaşan kitapları koridor köşelerinde, geceleri yatakhane lâmbasının kör ışığı altında okunmakta ve kulaktan kulağa gazetesi ile veya bahçenin bir köşesinde çevrilen bir arkadaş halkasının güven ve samimiyeti içinde, dertler ortaya dökülmekte ve çok defa genç Mustafa Kemal'in bu gibi toplantıların güzel konuşan hatiplerinin başında geldiği dikkati çekmektedir.

Harb Okulunu üstün derecelerle bitirenler, o zaman uygulanan rejime göre, yine aynı çatı altında bulunan ve bugünkü Harb Akademisine esas teşkil eden Erkânı Harbiye sınıflarına üç sene devam ederek ve ilk sene imtihanını verince Üstteğmenliğe yükselerek Okulu bitirince de Yüzbaşı rütbesiyle Kurmay olurlar veya bu hizmetlerde de yardımcı görev alabilecek "mümtaz"lar sınıfını teşkil ederlerdi. Mustafa Kemal'in sınıfından da 37 genç böylece sözü geçen sınıfa ayrılmış ve Onun için yeni bir öğrenim safhası başlamıştı.

Bu dönemde Mustafa Kemal'in bir yandan meslekî bilgilerini geliştirirken, bir yandan da günün meseleleri üzerinde arkadaşlarıyla düşünerek ve tartışarak, kendisini geleceğin büyük problemlerini çözüme hazırlamakta olduğunu görmekteyiz. Hayatının bu günlerini Profesör Bayan Âfet İnan, şu satırlarıyla pek güzel canlandırmaktadır¹⁷.

"Harb Akademisinin mahdut sayıda olan genç subay talebeleri, yeni hür fikirler etrafında toplanmakta, hattâ el yazısıyla bir de gazete çıkarmaktan çekinmemektedirler. Binlerce Harb Okulu talebesine

¹⁷ *Atatürk Hakkında Hâtra ve Belgeler*. s. 9, Ankara 1959.

hitabeden bu yazılar, bizzat Mustafa Kemal'in kaleminden çıkmakta ve bu gizli teşekkülü de o idare etmektedir. Bu hal mektep idaresi tarafından haber alınmakla beraber, kendilerine karşı cezaî tedbir yapılmadığını ve müsamaha ile karşılandığını bizzat Mustafa Kemal, hâtıratında itiraf etmiştir. O üç yıllık talebeliği esnasında anlayışlı, zeki ve çalışkan bir uzuv olarak hocalarının takdirini ve dikkat nazarlarını çekmiştir. Ancak o kendi benliğinde mânevi huzursuzluk içinde idi. Mâna ve mahiyetini bir türlü anlıyamadığı duyguların tesiri altında, küskün, kederli ve içinden gelen bir isyan duygusu ile dolu bir halde yaşıyor, okuyor, ne bulursa okuyor ve yazıyordu. Hocalarının verdiği askerî problemleri halletmiye çalışırken, âdeta istikbalin meydan muharebelerini idare eden bir kumandan edasındadır”.

Onun “Gerilla” konusundaki¹⁸ dersi, amelileştiren bir problemi, tabiye hocaları Nuri Bey'den isterken, 15 yıl sonra İstiklâl Savaşında uygulayacağı bir taktiğin ön sezisini duyduğunu kabul etmekte aslâ tereddüt edilemez sanırım. Nitekim O, on yıl sonra Çanakkale'de Anafartalar Kahramanı olarak tarihimizde san aldı ve on yedi yıl sonra da Dumlupınar'da düşmanı yok eden orduların Başkomutanlığını yaptı.

Mustafa Kemal'in Akademi sınıfı, öğrenim devrelerini 11 Ocak 1905'de tamamlamış ve 13'ü Kurmay, 24'dü Mümtaz olarak diploma almışlar ve ordu saflarına katılmışlardır.

Yüzbaşı Mustafa Kemal, üstün başarılı notlarla bu kalabalık sınıfın beşincisi olarak 24 yaşında hayata atılmıştı. Fakat vatanına ve milletine hizmet etmek, insanlığın şerefi sayılmak, dünyanın ölmezlerinden biri olmak imtihanında o, her anlamıyla birinci olmuştur.

Atatürk'ün hayatına ait hâtıralar ve belgeler arasında, onun öğrenim hayatından kalmış olanlar Harb Okulundaki bir iki defterden ibaret bulunmaktadır. Ve bunun dışında hemen yok denilebilecek kadar azdır ve vaktinde de toplanamamıştır. Bundan sonra elde edilmesi ihtimali de pek zayıftır. Bununla beraber Türk Devrim Tarihi Enstitümüzden bu alanda devamlı ve plânlı bir gayret beklemek, Atatürk'ün aziz hâtırasını, büyük bir bağlılıkla ve bütün dünya milletleriyle beraber andığımız ölümünün bu yirmi beşinci yıldönümünde, kuvvetle duyduğumuz bir istektir.

Atatürk'ün ilmî hayatıyla ilgili bu yazımı, onun öğrenciliği ile değil fakat öğretmenlik sıfatı ile ilgili olan ve büyük zaferden sonra

¹⁸ *Gerilla hakkında iki hatıra - Âfet İnan, Belleten, Sayı : 1, s. 10-14, 1 Ocak 1937, Ankara*

Türk ilim çevrelerinin büyük kurtarıcıya duyduğu minnet ve şükranın bir ifadesi olarak, 19 Eylül 1338 (1922) tarihinde kabul edilen, fakat sonraları her nasılsa unutulmuş olan “Darülfünun Edebiyat Fakültesi Fahrî Müderrisliği” pâyesine ait diploma, törenle Mustafa Kemal’e verilirken, Harb Okulunda kendisinin eski Fransızca hocası, Türk Tarih Kurumu’nun kurucu üyelerinden ve İstanbul Darülfünunu Müderrislerinden rahmetli Necip Asım Bey’in¹⁹ söylediği sözlerle bitirmek istiyorum.

Bu hususta İstanbul Üniversitesiince alınmış olan kararın metni de şudur :

“İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisini on dokuz Eylül üç yüz otuz sekiz tarihinde, akdettiği içtimada millî mücadelenin büyük kahramanı ve yeni Türk devletinin müessisi olan Başkumandan ve Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Türk milletinin ve Türk harsının istiklâlini müeyyit ve İslâm kavimlerinin halâsına müteveccih olan tarihî mesaisini takdir ve tebci ettiğinin bir delili olmak üzere Edebiyat Medresesi, *Fahrî Müderrislik* unvanını tevcihe müttefikan karar vermiştir”.

Bu payenin diploması, Fakülte Profesörlerinden kurulu bir heyet²⁰ tarafından kendisine, heyete başkanlık eden Prof. Necip Asım tarafından söylenen aşağıdaki nutukla sunulmuştur :

Paşa Hazretleri,

Cihan Harbi neticesinde Sevr muahedesiyle kolu kanadı kırılan Türkiye’yi kurtarmak için celâdet meydanına atıldınız. Her türlü yokluk içinde hârikalar icadettiniz. Sözünüzü yerine getirdiniz, hür ve müstakil bir Türkiye yarattınız. Bu hârikaların mübdi’ine bir çok hem de muhik unvanlar vermekle millet zat-ı âlilerini en yüce mertebelerde tebci eyledi. İşte Darülfünun Edebiyat Medresesi de “رتبة العلم اعلى الرتبة”²¹ düsturuna istinat ederek, size rütbelerin en yücesini, Müderris pâyesini tevcih etmekle muhik ve ulvi bir vazife ifa eylediğine kanidir. Öteden beri teveccühleriyle müftehir olan Darülfünun, bundan böyle de kendi ailesine kazandığı zatın feyz ve dehasıyla iftihar eder.

¹⁹ T. B. M. Meclisi 3 - 5 inci dönemlerinde Erzurum Milletvekili Necip Asım Yazıksız (1861 - 1935).

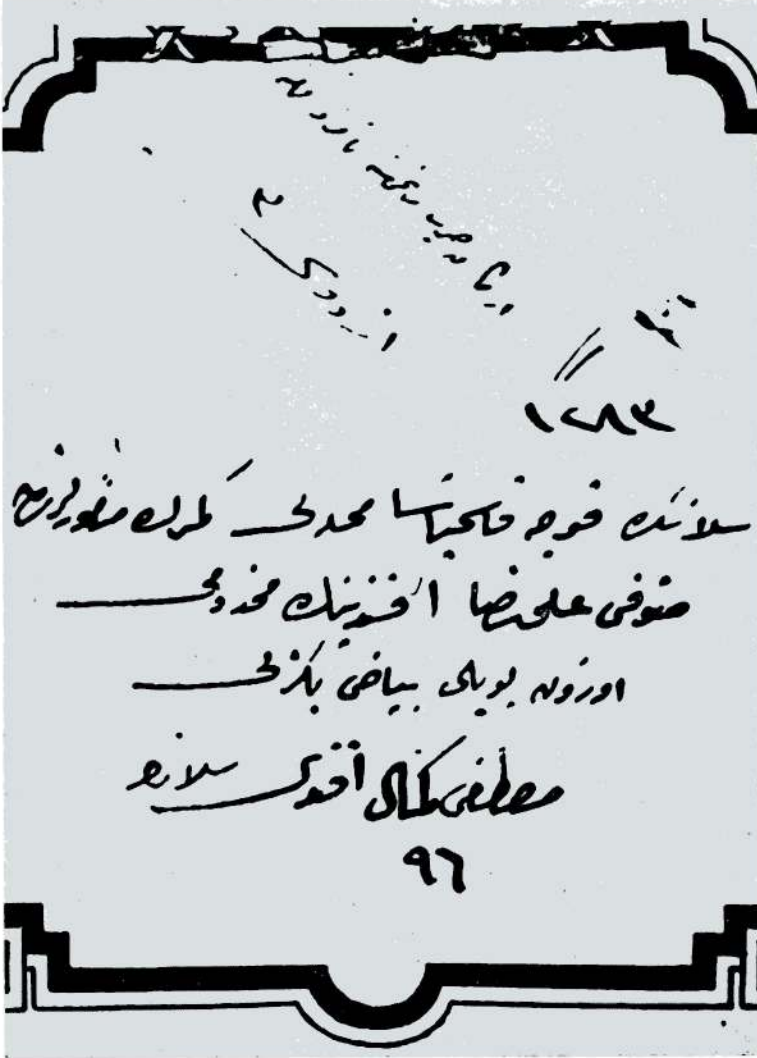
²⁰ *Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü hakkında bir Hatıra - Şemsettin Günaltay, Belleten, sayı : 10, s. 273 - 274, 1 nisan 1939 Ankara; Hakimiyet-i Milliye, 24 Haziran 1923.*

²¹ İlim rütbesi rütbelerin en yücesidir (*Arap atasözü*).

F. R. Unat

1 — Atatürk'ün ilkokul Öğretmeni
Şemsi Efendi
(1852? — 1916)

2 — Atatürk'ün İstanbul'da Harbokuluna yazıldığı 13 Mart 1900 günü okul kütüğüne yazılan künyesi.

(Türk harfleriyle okunuşu, 616 ıncı sahifede gösterilmiştir.)

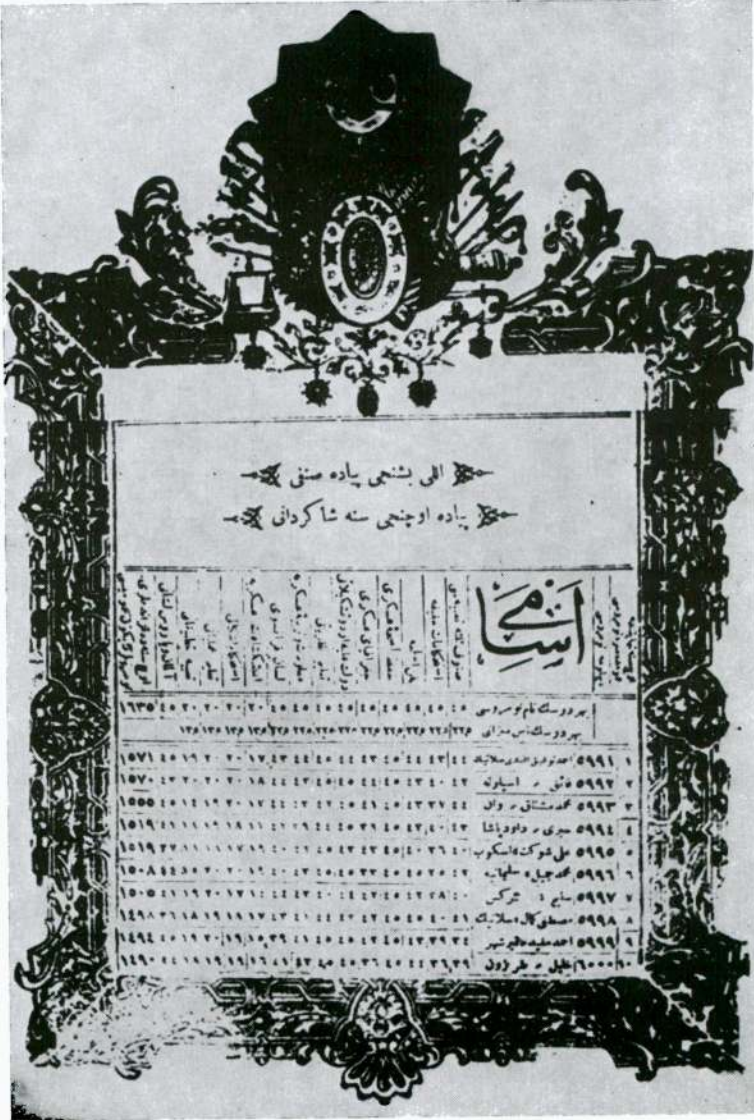
مستشرق کتب از مکتب ابد الاستیفا خلیفہ

حصہ اولی سے شاکردانی

استیفا

تاریخ	اسم	سن	شعبہ	نمبر	نصاب	درجہ	نمبر	نصاب	درجہ	نمبر	نصاب	درجہ
۱۷۰	میر دوست محمد بوسوی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۷۸	میر دوست محمد بوسوی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۷۰	احمد یوسف علی - ملائی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۷۰	مصطفی کا - ملائی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۷۹	رحیم علی - قبا	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۷۹	علی شکر - سکوت	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۷۷	فرید آدو - دین	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۷۷	حسن علی - کزلی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۷۳	اسد علی - کزلی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۱۷۰	صدیقی - سکوت	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۳۹۶	عبدالرحمن - ملائی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۳۹۱	فریدی - دوشنبہ	۱۶	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۳۸۶	کریم علی - بوسوی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۳۸۶	علی یوسف - ملائی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۳۸۰	شکر علی - سکوت	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۳۷۱	ساجد - ملائی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۳۶۹	علی - سکوت	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰

3 — Atatürk'un Manastır Askerî idadisini bitirirken son sınıfta almış olduğu notları ve sınıftaki sırasını gösterir cetvel.
(İkinci sıradaki isim *Mustafa Kemal Efendi Selânik*'tir.)

4 — Atatürk'ün 10 Şubat 1902 de Harbokulundan Piyade Teğmeni olarak çıkarken almış olduğu imtihan notları ile sınıfta sırasını gösterir cetvel.
(Sekizinci sırada ve 5998 numaradaki isim *Mustafa Kemal Efendi Selânik*'tir.)

درستگاه کتب و تحریراتها تبرک

المی دیجی ارکان موسسه نامزدلوی شاکردلی

ایتمینیا	تاریخ امتحان	موضوع امتحان	نمره	رتبه
۱	۱۳۰۵	اصطلاح اندوزی	۵۰	۱
۲	۱۳۰۵	احمد قزوینی - سلاطین	۴۸	۲
۳	۱۳۰۵	سعداد - اسکندر	۴۷	۳
۴	۱۳۰۵	غاصب - کوتاهه	۴۶	۴
۵	۱۳۰۵	سلطانزاد - تفسیر	۴۵	۵
۶	۱۳۰۵	سلطان کمال - سلاطین	۴۴	۶
۷	۱۳۰۵	ایرونی - قوشچو	۴۳	۷
۸	۱۳۰۵	عربی - سعید	۴۲	۸
۹	۱۳۰۵	سیاحان - ازیو	۴۱	۹
۱۰	۱۳۰۵	کمال - ادبی	۴۰	۱۰
۱۱	۱۳۰۵	رادو پاشا - عربی	۳۹	۱۱
۱۲	۱۳۰۵	سراجی - سراجی	۳۸	۱۲

5 — Atatürk'ün 11 Ocak 1905 de Erkânharbiye son sınıftan mezun olurken almış olduğu imtihan notları ile sınıftaki sırasını gösterir cetvel. (Altıncı isim *Mustafa Kemal Efendi Selânik*'tir. Mezuniyet dereceleri üç sınıfta aldıkları notların ortalamalarına göre ayarlandığından beşinci olarak çıkmıştır.)